

REGELS BINNEN DE DEUGDETHIEK?

Een verdediging van regel gebaseerde deugdethiek

Mathieu Wonink

S4455118

Begeleid door dr. M. Becker

Aantal woorden: 13049

Datum: 7-11-2021

**Scriptie ter verkrijging van de graad “Master of arts” in de filosofie Radboud
Universiteit Nijmegen**

Integriteitsverklaring

Hierbij verklaar en verzeker ik, Mathieu Wonink, dat het voorliggende onderzoek getiteld *Regels binnen de deugdethiek? Een verdediging van regel gebaseerde deugdethiek*, zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen dan die door mij zijn vermeld zijn gebruikt en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken – ook elektronische media – is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden.

Inhoudsopgave

1. Samenvatting.....	3
2. Introductie.....	3
3. Regels en deugd	4
3.1 Morele regels, universele principes en handelingsimperatieven	5
3.2 Deugd, karakter en praktische wijsheid	6
3.3 Twee methoden van normatief oordelen: een strijdig discours?	8
4. Roberts over regels en deugd	11
4.1 Een nieuwe conceptualisering van regels	11
4.2 Het analoge argument.....	13
4.3 Problemen en tegenargumenten	15
5. De plaats en functie van regels binnen deugdethiek	16
5.1 De deugdethiek een regelethiek?	17
5.2 De ondergeschikte rol van regels	18
6. De theoretische voordelen van regel gebaseerde deugdethiek	19
6.1 Een middenpositie tussen ethisch particularisme en ethisch generalisme	19
6.2 Non-codifiability en non-action guidingness afgezwakt	20
7. Regel gebaseerde deugdethiek en morele opvoeding.....	21
7.1 Deugd-regels als katalysator voor een deugdzame opvoeding	22
7.2 Een nieuwe analogie: morele opvoeding en taal	24
7.3 Een suggestie	25
8. Kritische kanttekeningen.....	26
8.1 De prescriptieve kracht van deugd-regels versus de prescriptieve kracht van handelingsimperatieven.....	26
8.2 De complexiteit van deugd-regels.....	27
8.3 Generalisme versus particularisme debat.....	28
9. Conclusie	28
10. Bibliografie	30

1. Samenvatting

In deze scriptie wordt er onderzocht welke rol regels spelen binnen deugd-ethische theorie. Binnen de ethiek is er zowel impliciet als expliciet een onderscheid ontstaan tussen regelethiek en deugdethiek door denkers die vaak in één van beide tradities staan. Vanuit deze verhouding lijkt het alsof regels geen rol kunnen spelen binnen een theorie die deugd en praktische wijsheid vooropstelt. De auteur zal aan de hand van Robert Roberts beargumenteren dat de gedachte dat regels en deugdethiek strijdig zijn onterecht is. De inzichten van Roberts zullen leiden tot het oordeel dat regels een fundamentele constituerende rol vervullen binnen de deugdethiek. Daarnaast biedt regel gebaseerde deugdethiek een hoopvol perspectief voor morele educatie.

2. Introductie

In de moderne tijd is er binnen de normatieve en toegepaste ethiek veel aandacht geweest voor regel-gebaseerde ethische theorieën. Een adequate ethische theorie moest een 'regelethiek' zijn waarbij een expliciete regel makkelijk geconsulteerd kon worden. De voornaamste reden hiervoor is de overtuiging van veel ethici dat specifieke beslissingsprocedures die in een regel kunnen worden gegoten een eenduidig antwoord geven op de vraag 'wat moet ik doen in situatie X?'. Het voordeel van deze benadering van ethiek is dat men alleen deze regel moet volgen om goed te handelen. Lastige ethische deliberatie zou hierdoor overbodig worden. De regel schrijft immers voor wat we zouden moeten doen. Het vinden van universeel geldende regels was daarom – en is misschien voor sommigen nog steeds – het grote project van de moderne ethiek.¹

Mede omdat de focus zo sterk lag op 'regelethiek' (zowel deontologie als utilisme) is er een lange tijd minder aandacht geweest voor deugdethiek. Deugdethiek legt namelijk haar focus op goede karaktereigenschappen en praktische wijsheid en niet zozeer op (universele) regels. De deugdethiek kent in klassieke zin niet één regel of procedure die gevolgd kan worden om goed te handelen. Goed handelen is datgene wat iemand met een voortreffelijk karakter doet vanuit juiste disposities en praktische kennis. De centrale noties van deugd en praktische wijsheid hebben er logischerwijs voor gezorgd dat de aandacht van de deugdethicus heeft gelegen op het karakter van het individu in plaats van op regels. Deugdethiek werd dan ook vaak gezien als een radicaal andere theorie, en soms zelfs beschouwd als irrelevant omdat ze in eerste instantie geen procedure of regel kon toepassen op concrete casussen.²

Het idee dat regels leidend moeten zijn voor moreel handelen heeft regelethici en deugdethici niet bepaald dicht bij elkaar gebracht. Omdat regels, procedures en principes over het algemeen geen prominente plaats innemen binnen de deugdethiek, zou daarom – volgens critici – volgen dat de deugdethiek 'non-action-guiding' en 'non-codifiable' is. In andere woorden; de deugdethiek zou geen concreet handelen kunnen voorschrijven of tot

¹Timothy Chappell, "Virtue Ethics in the Twentieth Century" In *The Cambridge Companion to Virtue Ethics* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 149–171.

²Rosalind Hursthouse en Glen Pettigrove, "Virtue Ethics," In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* geraadpleegd op 12-06-2021, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-virtue/>.

regel (code) geformuleerd kunnen worden.³ Aan de andere kant wordt regelethici vaak verweten dat ze ‘starre regelfetisjisten’ zouden zijn zonder oog voor de complexiteit van sociale context waarin morele beslissingen zich afspelen. Met deze strijd wordt ook het onderscheid tussen regels en deugd op scherp gesteld. De vraag is echter in hoeverre dit terecht is.⁴

Er zijn verschillende auteurs die hebben nagedacht over het verschil in methode, concept en implementatie tussen regelethiek en deugdethiek. Echter zijn er ook filosofen die een andere weg inslaan als het aankomt op regels en deugd. Denkers zoals Timothy Chappell, Rosalind Hursthouse en Robert Roberts zijn deugdethici die een ‘compatibele’ houding aan hebben genomen als het aankomt op regels en de functie ervan binnen deugdethiek. In deze scriptie zal ik aan de hand van een paper van Roberts – getiteld *Virtues and Rules* – uiteenzetten waarom regels wel degelijk een belangrijke rol kunnen spelen binnen de deugdethiek. Roberts bevindingen zal ik onderwerpen aan een kritische blik. Daarnaast zal ik een poging doen om zijn ideeën aan te vullen. Het resultaat hiervan zal een vorm van deugdethiek zijn waarin regels een fundamentele rol kunnen vervullen. Hieruit zal volgen dat regels een toevoeging kunnen zijn voor morele educatie en toegepaste deugdethiek.

In de eerste sectie zal ik beginnen met een korte uiteenzetting van regels en deugden in de context van hun respectievelijke normatieve theorieën. Hierin zal ik een aantal definities geven en concepten uiteenzetten die cruciaal zijn voor dit onderzoek. Ook zal ik een korte beschrijving geven van methoden van normatief oordelen en een kleine stukje historie over de wrijving tussen regelethiek en deugdethiek. Vervolgens zal ik aan de hand van Roberts’ analoge argument ‘the grammar of virtue’ uiteenzetten hoe we regels kunnen begrijpen als talige regulatoren van moreel handelen. Het idee van Roberts dat regels ‘verscholen’ zitten achter de deugden is een eerste stap naar het herdefiniëren van de rol van regels voor deugdethiek.⁵

Vervolgens zal ik verhelderen welke rol regels vervullen binnen deugdethiek en wat het verschil is tussen de regels die Roberts uiteenzet en de traditionele morele regels waar we normaliter over spreken. Hierna zal ik de prescriptieve kracht van Roberts zogenaamde ‘deugd-regels’ bespreken en verder ingaan op de mogelijkheid tot praktische implementatie. Net als Roberts wil ik aan de hand van een analogie illustreren hoe we deugd-regels kunnen inzetten voor morele opvoeding. Tot slot zal ik een aantal kritische kanttekeningen bespreken en kort samenvatten waartoe mijn gehele argumentatie heeft geleid. Hierbij zal ik de centrale vraag van dit onderzoek beantwoorden. *Welke rol spelen regels binnen de deugdethiek?*

3. Regels en deugd

Voordat we ingaan op de rol die regels kunnen spelen binnen deugd-ethische theorie moeten we een aantal begrippen onderscheiden en uiteenzetten. Een groot deel van de

³ Rosalind Hursthouse, *On Virtue Ethics*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), 31.

⁴ Timothy Chappell, “Virtues and Rules” in *The Handbook of Virtue Ethics*, red. Stan van Hooft (Abingdon: Routledge, 2014), 76.

⁵ Robert Roberts, “Virtues and Rules” *Philosophy and Phenomenological Research*, 51 (1991): 325-343, 334.

vooroordelen en verwarring rondom regelethiek en deugdethiek wordt namelijk veroorzaakt door het onterecht verwisselen van begrippen en het hanteren van verschillende definities. Zo worden bijvoorbeeld de begrippen ‘regel’, ‘principe’ of ‘reden’ door elkaar gebruikt. Dit hoeft niet altijd fout te zijn; de begrippen kennen overlap en kunnen soms als synoniem worden gebruikt in bepaalde context. Voor dit onderzoek is het van belang ze vooraf te definiëren en de verschillen te duiden om verwarring te voorkomen.

3.1 Morele regels, universele principes en handelingsimperatieven

Een regel is in de strikte zin van het woord iets dat reguleert en zich talig laat uitdrukken. Het reguleren behelst dat het iets in goede banen leidt of begeleidt hoe een handeling of procedure dient te verlopen. Dit moeten we op intelligente wijze (in de vorm van taal) kunnen volgen, zodat de regel door mensen gevolgd kan worden. Wat is dan een morele regel? We zijn immers geïnteresseerd in de vraag wat de rol van een morele regel is in het domein van de (deugd)ethiek. Een morele regel is een regulator van moraliteit (ideeën over goed en kwaad) die we op intelligente wijze kunnen volgen. Omdat we het in dit onderzoek niet gaan hebben over andere regulatoren dan die van moraliteit zal ik het woord ‘regel’ gebruiken als synoniem voor ‘morele regel’.⁶

Regels kunnen verschillende functies vervullen. Zo kan een regel inhoudelijk (“wees aardig tegen je burens”) of formeel (“wees vriendelijk”) zijn. Regels kunnen zowel positief (“zorg voor je ouders”) als negatief (“niet stelen”) geformuleerd worden. Daarnaast is het mogelijk regels vaag en open tot interpretatie te formuleren (“doe het goede”), of juist zeer specifiek (“Sla geen mensen op hun gezicht met je vuist”). Een regel kan absoluut en onbetwistbaar zijn (“doden is altijd fout”) of afhankelijk van context (“zonder goede reden is doden fout”). Tot slot kunnen regels rechtvaardigend (“aardig zijn is belangrijk omdat dit het juiste is”) of deliberatief (“Ik kies ervoor om aardig te doen omdat dit in overeenstemming is met de regels omtrent vriendelijkheid”) zijn.⁷

Een belangrijk punt om bij stil te staan is dat veel regels die we kennen een combinatie zijn van bovenbeschreven vormen. Er zijn zelfs regels waarbij alle vormen zoals bovenbeschreven van toepassing kunnen zijn. Doorgaans is er sprake van een enkele vorm of een twee of drietal combinaties. Zo kan een regel absoluut en negatief geformuleerd zijn zoals “gij zult nooit doden”. Sommige vormen zullen voor dit paper specifiek van belang zijn. Vooral de regels die een absolute pretentie hebben lijken strijdig met de methode van de deugdethiek omdat veel deugdethici van mening zijn dat regels geen universele geldigheid kunnen hebben. Hier zal ik later over uitweiden.⁸

Vaak wordt er binnen de ethiek gesproken over grondbeginselen die we ‘ethische principes’ noemen. Principes zijn algemene stellingen die fundamenteel zijn voor een systeem. Zo zijn principes als entropie en causaliteit essentieel om het systeem van de natuurkunde te begrijpen. Ethische principes hebben ook een dergelijke functie. In plaats van beschrijvingen van wetenschappelijke fenomenen gaat het binnen de ethiek om fundamentele beginselen

⁶ Roberts, “Virtues and Rules,” 326.

⁷ Chappell, “Virtues and Rules,” 77.

⁸ Chappell, “Virtues and Rules,” 78.

die moreel handelen begeleiden of duiden. Ethische principes zijn dan in meer of mindere mate ‘wetmatigheden’ waaraan we goed of juist handelen kunnen ontlelen.⁹

Voorbeelden van ethische principes zijn ‘het principe van het maximaliseren van welzijn’ of ‘het principe van niet-schaden’. Het is niet vreemd dat principes en regels soms door elkaar worden gebruikt. Vaak worden vanuit principes regels geformuleerd die direct afkomstig zijn van het principe in kwestie (“zorg dat je welzijn maximaliseert”). We zouden kunnen stellen dat principes en regels in elkaars verlengde liggen. Daarnaast betekent principieel handelen hetzelfde als regel-geleid handelen in de volksmond wanneer men spreekt over moraliteit.¹⁰

Een regel vinden we vaak terug in de vorm van een handelingsimperatief. Dit is een regel die wordt gegoten in de gebiedende wijs. De handelingsimperatief heeft als doel direct aan te zetten tot moreel handelen. We kennen allemaal het voorbeeld “heb uw naasten lief” en “gij zult niet doden”. Het voordeel van handelingsimperatieven is dat ze niet (of nauwelijks) geïnterpreteerd hoeven te worden door de persoon in kwestie. Het zijn ‘hapklare brokken’ en dus direct om te zetten in handelingen zonder lastige ethische deliberatie.

Handelingsimperatieven worden vaak gebruikt bij het opvoeden van kinderen. Dit is doorgaans vanwege een tekort aan cognitieve capaciteiten bij kinderen. Vaak zijn deze pas op latere leeftijd in staat om over te gaan op complexere vormen van morele deliberatie. Tot die tijd zijn deze korte handelingsimperatieven erg nuttig.¹¹

Ook binnen de christelijke ethiek wordt vaak gebruik gemaakt van deze handelingsimperatieven. Denk hierbij aan de tien geboden. Het centrale idee is dat deze regels voor iedereen eenvoudig toegankelijk zijn, direct aan kunnen zetten tot actie en geen verdere interpretatie behoeven. Het is dan ook niet vreemd dat de zoektocht naar principes en regels die vervolgens makkelijk uit te drukken zijn in handelingsimperatieven, een belangrijke focus was voor de moderne ethiek.¹²

3.2 Deugd, karakter en praktische wijsheid

Binnen de deugdeethiek staan een aantal andere zaken centraal. Het zijn voornamelijk de karakterdeugden en praktische wijsheid (*phronèsis*) die de ruggengraat vormen van elke deugd-ethische theorie. Voorbeelden van deugden zijn eerlijkheid, moed, rechtvaardigheid of dankbaarheid. De deugden zijn volgens Aristoteles het midden tussen twee extreme emotionele uitpattingen. Dit zijn de ondeugden. Zo is bijvoorbeeld moed het midden tussen lafheid en overmoed.¹³

Met deze voortreffelijke karaktereigenschappen wordt men niet zomaar geboren.

Kristjánsson stelt dat het ontwikkelen van een deugzaam karakter een lang en moeizaam

⁹ Henry Richardson, "Moral Reasoning," In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 16-06-2021, URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/reasoning-moral/>.

¹⁰ Henry Richardson, "Moral Reasoning," In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 16-06-2021, URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/reasoning-moral/>.

¹¹ Kristján Kristjánsson, "Habituated Reason: Aristotle and the 'Paradox of Moral Education'," in *Theory and Research in Education* 4 (2006): 101–122, 105.

¹² Henry Richardson, "Moral Reasoning," In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 16-06-2021, URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/reasoning-moral/>.

¹³ Aristoteles, W. D. Ross en Lesley Brown, red., *The Nicomachean Ethics* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 24.

proces is van het opvoeden van mensen. Wel erkent hij dat sommigen een betere aanleg hebben voor het ontwikkelen van een goed karakter omdat iemand van nature bijvoorbeeld al moedig is aangelegd. Veel deugdethici beschouwen de sociale omgeving als essentieel voor het ontwikkelen van deugden. Kinderen en jongvolwassenen leren vooral moraliteit op school, in gezinsverband (van hun ouders) of van andere mensen in hun directe omgeving.¹⁴

Aristoteles – een van de grondleggers van de deugdethiek – was bijvoorbeeld van mening dat de voornaamste deugdontwikkeling plaatsvond in de publieke ruimte. Hiermee doelde hij op wat men leerde op school en van andere mensen in de maatschappij die al in hogere mate deugdzaam waren. Mensen uit deze omgeving nemen de functie van rolmodel aan; het goede handelen wordt door de kinderen geobserveerd en vaak nagebootst. De reden voor de publieke aard van de deugden heeft te maken met waar de deugden op gericht zijn. Deugden zoals moed, rechtvaardigheid en verstandigheid krijgen vooral betekenis binnen de politieke gemeenschap en niet binnen de privéomgeving.¹⁵ Iemand is moedig wanneer hij of zij opkomt voor zwakkere in de samenleving. Dit vindt bij uitstek plaats in de publieke ruimte en niet in de privésfeer.¹⁶

Is het nabootsen van rolmodellen voldoende voor deugdzaamheid? Volgens Kristján Kristjánsson is dat niet het geval. We spreken niet over een deugdzaam persoon wanneer hij goed handelt maar niet weet waarom dit het goede is. Kristjánsson noemt dit het onderscheid tussen ‘the “that” and the “why” of moral education’.¹⁷ Hiermee doelt hij op het verschil in het nabootsen van handelen (‘that’) en het kritisch handelen (‘why’). In the ‘that’ fase van de deugd-ethische ontwikkeling van een kind of individu snapt de persoon nog niet waarom het handelen goed is. Hij weet alleen dat het goed is. Daarna voltrekt zich een proces van redenering en internalisering. Het individu kan nu redenen geven voor het handelen en handelt daarmee authentiek; de redenen komen uit de persoon zelf. Dit is de ‘why’ fase. Volgens Kristjánsson is pas in deze fase sprake van deugdzaamheid. Deugdzaamheid veronderstelt dus een bepaalde vorm van eigenheid en rationele houding ten opzichte van het handelen.¹⁸

Een belangrijk kenmerk van deugd is haar aanwezigheid in gradatie. Het bezitten van de deugd eerlijkheid is geen kwestie van ‘het meest volmaakte eerlijke wezen’ zijn. We zullen namelijk niet snel iemand tegenkomen die eerlijkheid in haar puurste vorm manifesteert. Wanneer iemand bekend staat als een eerlijk persoon bedoelen we dat deze persoon vaker wel dan niet naar eerlijkheid streeft en daarnaar handelt. Dit wil echter niet zeggen dat de persoon in kwestie nooit een leugen vertelt: deugden kunnen namelijk in conflict zijn met elkaar. De situatie kan van een eerlijk persoon vragen om een leugen te vertellen.¹⁹

¹⁴ Kristjánsson, “Habituated Reason,” 103 – 105.

¹⁵ In de morele opvoeding wordt tegenwoordig (contra Aristoteles) vaak gedacht dat morele opvoeding vooral plaatsvindt binnen het huishouden.

¹⁶ Judith Swanson, *The Public and the Private in Aristotle's Political Philosophy* (Ithaca: Cornell University Press, 1992), 9 – 11.

¹⁷ Kristjánsson, “Habituated Reason,” 106 – 110.

¹⁸ Kristjánsson, “Habituated Reason,” 106 – 110.

¹⁹ Hursthouse, Rosalind en Glen Pettigrove, “Virtue Ethics,” in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 22-07-2021, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-virtue/>

Hoe weten we voor welke deugd we moeten kiezen wanneer verschillende deugden met elkaar in conflict zijn? Zo kan het zijn dat we eerlijkheid moeten schenden omdat we moeten liegen om het leven van een familielid te redden. Hierin conflicteren eerlijkheid, barmhartigheid en naastenliefde met elkaar. Om uiteindelijk tot een goede beslissing te komen vanuit een deugdzaam karakter moeten we een moreel inschattingsvermogen hebben. Dit vermogen tot juist handelen in concrete situaties is het tweede centrale kenmerk van de deugdethiek: praktische wijsheid. Aristoteles omschrijft praktische wijsheid als volgt.

Practical wisdom, then, must be a reasoned and true state of capacity to act with regard to human goods.²⁰

We kunnen zeggen van iemand dat hij beschikt over praktische wijsheid wanneer hij goed is in het maken van afwegingen en gericht is op het voortbrengen van zoveel mogelijk goeds voor zichzelf en voor anderen. Hierbij is het van belang dat men niet alleen de goede intenties heeft die bij deugdzaamheid horen, maar ook daadwerkelijk weet hoe hij deze goede intenties kan materialiseren.²¹

Zo is eerlijk zijn tegen iemand die de waarheid niet kan verdragen vaak geen verstandige handeling. Iemand die beschikt over praktische wijsheid zal zijn kennis en ervaringen van deze zaken inzetten om een verstandige afweging te maken. Om uiteindelijk tot een goed oordeel te komen zal het individu zich daarom moeten beraden. Dit behelst het wikken en wegen van verschillende argumenten om tot een goed besluit te komen. Samengevat kunnen we zeggen dat praktische wijsheid het herkennen van moreel gewichtige aspecten is om goede intenties tot een goed einde te brengen.²²

3.3 Twee methoden van normatief oordelen: een strijdig discours?

Regelethiek en deugdethiek hebben een eigen set van concepten die typerend zijn voor de respectievelijke theorieën. Daarnaast hebben ze een eigen manier van normatief oordelen. Deugdethiek hanteert een 'aretaïsch' model en regelethiek een 'deontisch' model. William Frankena duidt dit onderscheid als volgt.

In some of our moral judgments, we say that a certain action or kind of action is morally right, wrong, obligatory, a duty, or ought or ought not to be done. In others we talk, not about actions or kinds of action, but about persons, motives, intentions, traits of character, and the like, and we say of them that they are morally good, bad, virtuous, vicious, responsible, blameworthy, saintly, despicable, and so on.²³

Wanneer we spreken over een deontisch oordeel linken we dit sterk met het idee van morele plicht en de conceptie van het 'juiste' zoals Frankena al duidde. Morele regels en principes die a priori vaststaan nakomen levert 'juist' handelen op. Bij aretaïsche oordelen

²⁰ Aristoteles, Ross en Brown, *The Nicomachean Ethics*, 106 – 107.

²¹ Rosalind Hursthouse en Glen Pettigrove, "Virtue Ethics," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 22-07-2021, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-virtue/>.

²² Rosalind Hursthouse en Glen Pettigrove, "Virtue Ethics," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 22-07-2021, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-virtue/>.

²³ William K. Frankena, *Ethics*, (New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1972), 9.

gaat het om de 'goedheid' van een handeling wat direct in verband staat met het karakter en de intenties van het individu.²⁴

Dit maakt dat wanneer we een handeling deontisch beoordelen, we primair kijken naar het naleven van een morele regel. Het volgen van de regel is dan het juiste om te doen. De consequenties van de handeling en de totaliteit van mentale eigenschappen en toestanden van de individu in kwestie zijn dan ook secundair bij deontische oordelen. Bij aretaïsche oordelen gaat het niet zozeer om regel volgen, maar juist om het beoordelen van een handeling in hoeverre ze een goede handeling is. Deze goede handelingen komen tot stand in de context van een concrete casus (waarbij praktische wijsheid een essentiële eigenschap is). Het karakter, de emoties en intenties van een individu vormen de cruciale factoren die doorslaggevend zijn voor een morele handeling. We beoordelen in een aretaïsch model dus niet primair de handelingen, maar vooral het karakter van een individu.²⁵

Gebruiken deontische oordelen ook een notie van het goede of alleen van het juiste? Sommige ethici stellen dat het idee van het juiste wel afhankelijk is van een conceptie van het goede. Datgene wat als een juiste handeling gezien wordt, moet ontleend worden aan wat ze als 'goed' achten, zo luidt de argumentatie. Volgens deze ethici hebben regelethici 'het goede' via deze weg geformuleerd in termen van 'het juiste'. Ondanks dat deze kritiek een belangrijke snaar raakt, blijven er toch verschillen bestaan. Zo moeten we bijvoorbeeld in deontische termen het doden van een zelfmoordterrorist 'onjuist' noemen (omdat het in strijd is met de regel 'gij zult niet doden'), maar tegelijkertijd in aretaïsche termen beschouwen als een 'goede handeling', omdat we vijfhonderd mensen redden van een gruwelijke dood. Aretaïsch gezien kan de situatie erom vragen dat deze handeling wordt ondernomen en dus als goed wordt beschouwd ondanks dat er een regel wordt geschonden.²⁶

Mijn bovenstaande voorbeeld laat zien dat een handeling onjuist kan zijn, maar ook beschouwd kan worden als goed. Echter kunnen het juiste en het goede ook samenvallen. Een handeling kan zowel juist als goed zijn binnen de verschillende methoden van normatief oordelen. Zo is iemand redden van de verdrinkingsdood in beide opzichten goed en juist. We volgen de regel 'help anderen in nood' waardoor we het juiste doen, en zijn barmhartig en moedig waardoor we goed doen. Het grote verschil bestaat erin hoe we dit oordeel vellen. De morele methode bepaalt uiteindelijk of we een handeling juist of goed noemen. De aretaïsche weg kan ons naar een andere uitkomst leiden dan de deontische.

Waar komt het onderscheiden van deze manieren van oordelen vandaan? Dat heeft vooral te maken met de historische ontwikkeling van de ethiek sinds de oudheid tot aan nu. Voornamelijk in de moderne tijd is de focus sterk verschoven naar regels in plaats van de Aristoteliaanse en Christelijke deugden. De juiste handeling was het volgen van de morele

²⁴ Frankena, *Ethics*, 9.

²⁵ Jarek Gryz, "On the Relationship Between the Aretaic and the Deontic," in *Ethical Theory and Moral Practice* 14 (2011): 493-501.

²⁶ Gryz, "On the Relationship Between the Aretaic and the Deontic," 493 – 495.

regels. Deugdzaamheid had geen prominente plaats meer in de regelethiek van de moderne tijd. Men sprak dan ook weinig binnen regelethiek over het goede.²⁷

In de 20^e eeuw ontstond er een strijd tussen ethici over de invulling en doeleinden van de moderne ethiek. Zo was het openingssalvo van Elizabeth Anscombe in *Modern Moral Philosophy* vrij sterk van toon. De moderne ethiek was gedoemd om te falen als er niet kritisch gekeken ging worden naar de grondstructuur van de moderne ethiek. Termen zoals "obligation" (verplichting) en "ought" (moeten) waren volgens haar een residu van een gedateerde ethiek die haar oorsprong vond in een tijd waarin religieuze ethiek dominant was. Dit religieuze paradigma was in de 20^e eeuw al ingewisseld door een wetenschappelijk gedomineerd paradigma.²⁸

Volgens Anscombe moeten we de bovengenoemde begrippen dan ook begrijpen in de context van het religieuze paradigma. Met dit raamwerk doelde ze op de Judeo-Christelijke traditie die moraliteit beschreef in termen van 'divine law'. Iets kon alleen juist zijn wanneer het in overeenstemming te brengen was met de wil van god die een absolute status had. Het idee van het 'juiste' (rightness) komt ook uit deze traditie en is dus sterk verbonden met verplichting en religieuze wetten. Het juiste doen is het volgen van de goddelijke wil en het volgen van haar geschreven en ongeschreven wetten.²⁹ Wat hiermee echter over het hoofd werd gezien is dat men ethiek reduceert tot het volgen van wetten. Ethiek is volgens Anscombe primair gericht op goed handelen in de meest brede zin, wat haar oorsprong vindt in de klassieke oudheid. Het volgen van a priori wetten en regels is niet voldoende om essentiële vragen zoals 'wat betekent het om welwillend te zijn?' te beantwoorden. Dit zijn precies de deugd-ethische vragen waar we volgens Anscombe antwoord op moeten geven willen we betekenisvol over ethiek kunnen spreken.³⁰

Hiermee voegde Anscombe een belangrijk nieuw inzicht toe aan de linguïstiek en genealogie van de ethiek; het project van de moderne ethiek om een principes en regels te ontdekken met definities die stammen uit een gedateerd (theologisch) paradigma was hopeloos. Om deze claim verder kracht bij te zetten maakte ze de vergelijking met het concept van criminaliteit. Criminaliteit zou namelijk compleet haar waarde en betekenis verliezen wanneer we de rechtspraak als zodanig niet zouden kennen. Concepten zoals criminaliteit ontlene haar betekenis uit relevante context. Woorden zoals "ought", "obligation" en "rightness" zijn overblijfselen uit een paradigma dat we alleen kunnen volgen wanneer we onze ethische concepties ophangen aan dezelfde religieuze traditie.³¹ Als we daadwerkelijk willen kijken naar wat moreel 'goed' is moeten we ook breken met deze verouderde terminologie. Volgens Anscombe moeten we kijken naar hele andere concepten binnen de ethiek waarin intentie, deugd en menselijke psychologie centraal staan. Hiermee bliet

²⁷ Chappell, "Virtue Ethics in the Twentieth Century," 150.

²⁸ Anscombe, "Modern Moral Philosophy," 1.

²⁹ Anscombe, "Modern Moral Philosophy," 5.

³⁰ Anscombe, "Modern Moral Philosophy," 5 – 7.

³¹ Anscombe, "Modern Moral Philosophy," 6.

Anscombe op een overtuigende manier de deugdethiek – die haar oorsprong kende in de antieke tijd – een nieuw leven in.³²

Alhoewel de inzichten van Anscombe veel meer behelzen dan de korte samenvatting die ik hierboven heb gegeven zal ik omwille van de relevantie en de lengte van dit onderzoek niet verder de argumenten van Anscombe uitdiepen. Wat ik wilde illustreren is dat er historisch gezien een strijd is tussen denkers aan deugd-ethische kant (zij die karakter, intentie, deugd en emotie centraal zetten) en denkers die regels, morele principes als leidend zien voor moreel handelen. Dit is geen strikt logisch onderscheid zoals ik eerder stelde, maar meer een historisch verloop van de beoefening van ethiek. Mede doormiddel van woordgebruik en ethisch-religieuze tradities is regelethiek de dominante vorm geworden. Dit discours heeft er aan bijgedragen dat regels en deugd vaak in twee verschillende tradities zijn geplaatst en daarmee soms ten onrechte categorisch onderscheiden worden.³³

Anscombe heeft voor velen een fundamentele ethische vraag '*hoe komt men tot goed moreel handelen?*' een andere kant uitgestuurd. Het antwoord hierop moeten we volgens Anscombe absoluut niet zoeken in de hoek van het louter formuleren en volgen van universele regels, principes en wetten. Om erachter te komen wat het is om goed te handelen moeten intentie, emotie, karakter en praktische wijsheid tot hoofdthema's van onderzoek worden gemaakt. We moeten ethiek dus een deugd-ethische invulling geven. Maar betekent deze inzet dat de deugdethiek regels, wetten en principes volledig moet laten varen?

4. Roberts over regels en deugd

Voor Anscombe was vrijwel elke ethische theorie in de moderne tijd een regel-ethische theorie. Regelethiek mag dan misschien sterk verschillen van deugdethiek, maar impliceert deze constatering ook dat regels niet aanwezig kunnen zijn binnen de deugdethiek? Roberts stelt zichzelf ook deze vraag. In *Virtues and Rules* bestrijdt hij het idee dat er sprake zou zijn van incompatibiliteit tussen regels en deugdethiek. Waar Anscombe ons een nieuwe onderzoeksrichting voor de ethiek heeft gegeven, lijkt Roberts even te pauzeren en onze aandacht nog te willen vestigen op regels. Zo stelt hij dat regels niet per definitie de strenge morele wetten en handelingsimperatieven zijn die we kennen uit de ethiek van de moderne tijd. Morele regels moeten we volgens Roberts veel breder begrijpen dan de manier waarop de traditionele regelethiek regels interpreteert.

4.1 Een nieuwe conceptualisering van regels

Roberts start zijn essay met een korte definitie van regels. Een regel is in de eerste plaats iets dat reguleert. Daarnaast moet een regel intelligent navolgbaar zijn. Ten slotte moet een regel volgens Roberts een relatieve onveranderlijkheid hebben.³⁴ Morele regels komen vaak tot uitdrukking in formules. Formules zijn uitdrukkingen of formuleringen van deze morele

³² Chappell, "Virtue Ethics in the Twentieth Century," 155 – 156.

³³ Anscombe, "Modern Moral Philosophy," 1.

³⁴ Ondanks dat regels relatief onveranderlijk moeten zijn stelt Roberts niet dat regels universeel geldig hoeven te zijn. De relatieve onveranderlijkheid heeft meer te maken met praktisch oogpunt van een regulator. Iets wat elke minuut veranderd is niet consistent genoeg om te reguleren.

regels. Deze zal ik wanneer ik over Roberts' theorie spreek 'regel-formules' noemen om verwarring te voorkomen. Voorbeelden hiervan zijn "gij zult niet doden" of "wees aardig voor een ander" (wat ik eerder aanduidde in paragraaf 2.1 met 'regel'). Het doel van een regel-formule is om zo goed mogelijk een regel te vatten in een talige eenduidige uitdrukking.³⁵

Alhoewel mijn definities uit paragraaf 2.1 sterk lijken op de definities van Roberts is er dus een verschil. Roberts stelt dat een regel nog geen talige uitdrukking hoeft te zijn (dat is pas wanneer we spreken over een regel-formule). Een regel is een regulator van menselijk handelen die relatief onveranderlijk is, zonder dat hij uitgedrukt hoeft te worden in taal. De regel-formule is dan de talige uitdrukking.³⁶

Dat men denkt in termen van formules (in bijvoorbeeld de Kantiaanse traditie) wil dus niet zeggen dat een morele regel altijd een regel-formule moet zijn. Morele regels kunnen een verscheidenheid aan zaken zijn gezien de basale definitie van Roberts.

If a rule is just something or other that regulates in such a way that it can be intelligently followed, and if following does not necessarily involve consulting, then an expanded variety of things can be ethical rules.³⁷

Naast dat een regel geen talige uitdrukking hoeft te zijn, is het volgens Roberts ook niet nodig om een regel te consulteren. Dit kan pas als er sprake is van een expliciete formulering van de regel. Verder constateert Roberts dat een regel-formule vaak wordt geformuleerd in termen van een handelingsimperatief. Hierdoor ontstaat volgens Roberts een groot gedeelte van het ongemak tussen regels en deugdethiek: als handelingsimperatieven en regels worden gelijkgesteld aan elkaar, is het makkelijk om deze regels als strijdig te zien met deugdethiek. Een imperatief zoals "gij zult niet doden" is moeilijk in te passen in een theorie waarbij het individu zich moet beraden en aan de hand van deugden en praktisch inzicht tot een goed oordeel moet komen.³⁸

Roberts is van mening dat we ook aan andere zaken moeten denken dan alleen handelingsimperatieven en regel-formules wanneer we spreken over regels. Roberts noemt twee voorbeelden: personen en verhalen. Zo kan het handelen van je vader, die helpt om een oud vrouwtje over te laten steken op een druk kruispunt, jouw handelen in goede banen leiden. Het handelen van een vader kan dus een moreel regulatief effect hebben op jouw handelen. In andere woorden, je vader heeft gefunctioneerd als een morele regel.³⁹

Verhalen kunnen dezelfde functie hebben. Wanneer je hoort over handelingen in een narratieve verhaallijn, kan dit namelijk je handelen reguleren. Denk aan verhalen over verzet tegen onderdrukkers, mensen die vechten tegen onrecht of zelfs puur fictieve verhalen zoals uit teken- of actiefilms. Zo kunnen Superman of Batman moreel handelen van mensen

³⁵ Roberts, "Virtues and Rules," 326.

³⁶ Roberts, "Virtues and Rules," 327.

³⁷ Roberts, "Virtues and Rules," 327 – 328.

³⁸ Roberts, "Virtues and Rules," 327.

³⁹ Roberts, "Virtues and Rules," 328.

inspireren. Ook deze fictieve figuren kunnen functioneren als regel wanneer we regels opvatten aan de hand van Roberts definitie.⁴⁰

4.2 Het analoge argument

Roberts wil naar een andere regulator van moraliteit, de deugden. Deugden zijn – zo stelt Roberts – goede karaktereigenschappen die ook regulerend werken voor moraliteit. Het zijn de deugden die in de verhalen en rolmodellen een centrale rol spelen. Maar deugden zijn andere type regulatoren van moreel handelen dan de handelingsimperatieven die we kennen uit de regelethiek. Deugden zijn de totaliteit van disposities, emotionele en psychologische neigingen die tot uiting komen in het karakter van iemand. Echter zijn de deugden wel onderhevig aan regels volgens Roberts. Deugdzaam handelen is de regels van een deugd volgen. Dit lijkt op eerste oog tegen-intuïtief. Deugdzaame personen hoeven toch geen regels te consulteren om deugdzaam te zijn?⁴¹

Om deze bewering te duiden introduceert Roberts een analogie tussen morele regels en regels van de grammatica. Dit noemt hij ‘the grammar of virtue’.⁴² In dit analoge argument stelt Roberts dat binnen een taal er verschillende regels bestaan (de grammaticaregels) die reguleren hoe een taal gesproken en geschreven dient te worden. Deze regels zijn de kernstructuur die een taal als coherent systeem leerbaar maakt voor mensen die de taal goed willen leren beheersen. Maar om een taal goed te spreken hoef je niet per se continu naar grammaticaregels te verwijzen. Sterker nog, een vloeiend Nederlands spreker heeft vaak helemaal geen grammatica regel nodig; we kunnen door observatie en overname van taal correct Nederlands spreken zonder dat we expliciet beroep doen op de grammaticaregels.⁴³

Roberts beargumenteert dat dit hetzelfde werkt voor moreel handelen. Veel mensen weten hoe ze goed moeten handelen zonder precies te weten waarom. Ze zijn eerlijk, rechtvaardig of moedig, zonder concreet dit handelen te verbinden aan een regel-formule. Ze zijn deugdzaam omdat ze weten dat dit een uitdrukking is van een regel, maar niet per se een formule hoeven te consulteren. Dit komt terug op wat Roberts in zijn definitie van een regel poneerde: een regel kan expliciet geconsulteerd worden maar is niet strikt noodzakelijk. Veel van ons morele handelen beroept zich niet continu op expliciete regel-formules. Iemand die Nederlands spreekt hoeft zich immers ook niet continu bewust te zijn van de grammaticale regels die schuilgaan achter de zinnen die hij uitspreekt.⁴⁴

Maar wat is een regel dan precies? Als ze niet alleen de formulering van de regel zelf is, wat is ze dan wel? De regel is datgene wat een persoon eerbiedigt wanneer hij goed moreel handelt. We zouden dus kunnen zeggen dat de regel de centrale gedachte (of de reden) is achter het handelen. Deze gedachte leidt een procedure van handelen.⁴⁵ Binnen moraliteit is

⁴⁰ Roberts, “Virtues and Rules,” 329.

⁴¹ Roberts, “Virtues and Rules,” 329 – 330.

⁴² Roberts, “Virtues and Rules,” 329.

⁴³ Roberts, “Virtues and Rules,” 330 – 333.

⁴⁴ Roberts, “Virtues and Rules,” 331.

⁴⁵ Een reden kan begrepen worden als regulerend voor moraliteit. Daarom wordt bijvoorbeeld door Chappell het woord ‘reden’ ook wel als synoniem gebruikt voor regel.

goed handelen altijd de meest fundamentele ‘regel’ of centrale gedachte. In het spreken van een taal is de meest fundamentele regel het goed spreken van de taal. Deze fundamentele regel kent weer verschillende aftakkingen – een web van onderling verbonden regels – die maakt dat deugden (net zoals taal) relatief onveranderlijk zijn. De regel-formule probeert op haar beurt de regel conceptueel te vatten in taal, zodat ze ook geconsulteerd kan worden. Zo is de regel (centrale gedachte) achter de regel-formule “gij zult niet doden” dat we het menselijk leven moet eerbiedigen.⁴⁶

Volgens Roberts gaat er dus een web van verschillende impliciete regels schuil achter deugden. Dit is wat hij bedoelt met de grammatica van de deugd. Net zoals grammatica regels op de achtergrond onze taal structureren, zijn er regels die de deugden reguleren. Deze zogenaamde ‘deugd-regels’ maken inzichtelijk hoe de deugden werken. De deugden zelf zijn de centrale goede karaktereigenschappen die tot stand komen door verschillende facetten van het morele handelen. Zo noemt hij emoties, intenties, psychologische en mentale disposities die bijdragen aan het eerbiedigen van de centrale gedachte achter de deugd.⁴⁷

Moraliteit is in deze visie veel meer dan alleen het volgen van regel-formules. Moreel handelen bevat regels (over bijvoorbeeld het eerbiedigen van het mensenleven) maar draait primair om noties zoals karakter, emoties en intenties. Hier moet volgens Roberts dus vooral onze aandacht naar uitgaan. We spreken namelijk niet over een deugdzaam persoon wanneer iemand louter en alleen een regel-formule volgt. We spreken pas over deugdzaamheid wanneer hij ook daadwerkelijk goed wil doen en niet alleen de regel volgt omwille van de regel zelf.⁴⁸

Dit wil niet zeggen dat regel-formules en handelingsimperatieven voor Roberts per definitie oninteressant zijn. Hij erkent dat ze een belangrijke rol kunnen vervullen binnen morele opvoeding (grammaticaregels kunnen ook erg nuttig zijn om kinderen een taal beter te leren). Wat Roberts wel claimt is dat een ethiek die alleen geïnteresseerd is in regel-formules en handelingsimperatieven over het hoofd ziet waar ethiek daadwerkelijk over gaat. De sociale context van een casus, de emoties van verschillende personen en de intenties van personen in kwestie zijn van essentieel belang binnen moraliteit. Zonder deze facetten zal een moreel systeem ‘leeg’ zijn. Het ontbreekt binnen de theorie dan aan zaken die juist constituerend zijn voor menselijk handelen.⁴⁹

Samenvattend stipt Roberts drie belangrijke punten aan. Ten eerste bestaat een morele regel niet alleen in de vorm van een regel-formule. Een regel is in bredere zin een regulator van moreel handelen zonder dat het een talige formule hoeft te zijn. Regels zijn impliciet altijd aanwezig bij de deugden, en regels reguleren op descriptief niveau wat de deugd is. Zo is de regel ‘je kunt niet dankbaar zijn wanneer je iets van jezelf krijgt’ onderdeel van het web van regels dat de deugd van de dankbaarheid schept. Een tweede claim is dat deugdzaam handelen – in Roberts optiek – een vorm van regel volgen is. Als deugden onderhevig zijn

⁴⁶ Roberts, “Virtues and Rules,” 332.

⁴⁷ Roberts, “Virtues and Rules,” 333 – 334.

⁴⁸ Roberts, “Virtues and Rules,” 342.

⁴⁹ Roberts, “Virtues and Rules,” 343.

aan regels maakt dat het eerbiedigen van de deugd automatisch ook het volgen van regels. Het is simpelweg niet mogelijk om rechtvaardig te zijn wanneer je de regels van rechtvaardigheid schendt. Deugden veronderstellen dus op fundamenteel niveau regels.

Ten derde moeten we onze aandacht binnen de ethiek verleggen volgens Roberts. Hiermee volgt hij de lijn van Anscombe. Een ethiek die louter regel-formules en handelingsimperatieven formuleert is te kortzichtig. Deugd, karakter en het complete pakket van disposities, emoties, intenties zijn de centrale noties van ons morele leven. Daarom behoren deze zaken ons primaire studieobject te zijn binnen de ethiek. Simpelweg regel-formules volgen omdat iemand ze voor ons heeft voorgekauwd maakt ons niet deugdzaam. Het internaliseren van de centrale gedachte (regels/redenen) achter de deugden en de wil om ze te praktiseren, maakt iemand deugdzaam.

4.3 Problemen en tegenargumenten

Er zijn wel wat kanttekeningen te plaatsen bij verschillende claims van Roberts. Zo kunnen we zeggen dat de regels die Roberts beschrijft geen morele regels zijn zoals we die normaliter kennen uit bijvoorbeeld de christelijke of Kantiaanse traditie. Morele regels uit deze tradities hebben namelijk een sterk prescriptief karakter. De regels die Roberts omschrijft hebben meer een descriptieve functie; ze beschrijven hoe deugden werken, maar niet dat we die deugden actief eigen moeten maken. Daarmee zullen regelethici Roberts kunnen verwijten dat de deugd-regels die hij uiteenzet niet direct aanzetten tot handelen omdat ze louter beschrijven hoe de deugden werken.⁵⁰

Roberts erkent deze kritiek maar denkt niet dat de deugd-regels totaal geen prescriptieve kracht hebben. Wanneer we een grammaticaregel los beschouwen mist de regel context. Zonder deze context kan een grammaticaregel zijn prescriptieve functie verliezen; het is dan louter een beschrijving van deel van het grammaticasysteem. Bij morele regels werkt dat ook zo. Zo kunnen we het voorbeeld nemen van een regel die bij de deugd rechtvaardigheid hoort. De regel 'je eigenbelang is niet belangrijker dan een ander willekeurig persoon' is niet per se prescriptief. Ze beschrijft een gedeelte van wat rechtvaardigheid is, maar is niet direct voorschrijvend zoals de handelingsimperatief "gij zult niet doden".⁵¹

Dat deugd-regels niet prescriptief zijn is volgens Roberts niet helemaal correct. Hij stelt namelijk dat de optelsom van de regels achter een deugd wel prescriptieve kracht met zich meedraagt. Het inzichtelijk maken van de regels achter de deugd is dan op zichzelf voorschrijvend voor goed gedrag. Als je begrijpt hoe een deugd werkt schrijft ze ook voor dat we moeten handelen in overeenstemming met deze deugd. Hier is de analogie van Roberts tussen grammatica en moraliteit weer erg nuttig. Wanneer iemand de grammaticaregels kent zal hij of zij niet bewust de regels in de wind slaan; de regels dringen zich op en vragen erom gevolgd te worden. Terwijl ik deze zin aan het schrijven ben zijn er verschillende grammaticaregels (vaak onbewust) die zich aan mij opdringen. De grammaticaregels zijn dus

⁵⁰ Roberts, "Virtues and Rules," 339.

⁵¹ Roberts, "Virtues and Rules," 338 – 339.

volgens Roberts altijd inherent prescriptief; het beschrijven van goede spelling is ook het voorschrijven ervan.⁵²

Een ander kritiekpunt wat Roberts argument mogelijk ondermijnt is dat zijn definitie in termen van 'relatieve onveranderlijkheid' geen recht doet aan wat een morele regel is. Zo is de categorische imperatief binnen de Kantiaanse ethiek een leidende regulator voor moreel handelen die universaliseerbaar moet zijn. Dat wil zeggen dat een regel altijd moet opgaan voor alle mensen overal ter wereld. Roberts reactie hierop is zowel simpel als doeltreffend. Hij verwerpt het idee dat een morele regel universeel geldig moet zijn. Ideeën over moraliteit zijn per definitie verschillend over de hele wereld. Wat goede handelingen, deugden en geldende regels zijn verschilt simpelweg per cultuur en haar morele paradigma.⁵³

Nog lastiger zou het zijn om een poging te doen de menselijke natuur zo te definiëren dat er een sluitend moreel systeem ontstaat. De categorische imperatief van Kant is wellicht de beste poging tot op heden wat betreft een universeel geldende regel, maar zelfs deze is niet feilloos. Al is het maar omdat er culturen zijn waar niet alle mensen als gelijk worden beschouwd. Daarnaast levert de categorische imperatief een vrij smalle basis voor moraliteit. De formule is namelijk niet altijd even makkelijk inzetbaar in complexe casuïstiek. Roberts streeft dan ook niet naar een universele moraal. Hiermee is het idee dat de deugdregels tussen morele systemen kunnen verschillen ook niet meer problematisch. Ze hanteren een net wat andere 'deugd-grammatica'.⁵⁴

Hoe verklaren we dan overeenkomst tussen morele systemen? Het idee dat er verschil en overlap kan bestaan in verschillende morele systemen noemt Roberts "particular grammar" en "general grammar" van regels. Zo kunnen verschillende morele systemen overlappen wat betreft de regels omtrent het respecteren van doden. Dit is de general grammar van moraliteit. Zo bestaat er in zowel de Christelijke-, Joodse-, Islamitische traditie een regel (en daarmee een vrij triviale) dat men geen onzedelijke handelingen verricht met overleden persoon. Aan de andere kant zijn er ook regels die wel heel specifiek zijn voor een moreel systeem. Dit is de particular grammar van moraliteit. Zo is bijvoorbeeld het niet mogen nuttigen van alcohol een specifieke morele regel binnen de Islam die andere morele systemen vaak niet kennen.⁵⁵

5. De plaats en functie van regels binnen deugdedethiek

Dat regels een rol vervullen binnen de deugdedethiek is hopelijk inmiddels duidelijk. Maar hoe verhouden regels en deugd zich tot elkaar in de theorie van Roberts? Welke functie regels precies vervullen en welke plaats ze innemen binnen de deugdedethiek zal ik nu verder uiteenzetten.

⁵² Roberts, "Virtues and Rules," 340.

⁵³ Roberts, "Virtues and Rules," 336.

⁵⁴ Roberts, "Virtues and Rules," 336 – 337.

⁵⁵ Roberts, "Virtues and Rules," 337.

5.1 De deugdethiek een regelethiek?

Een kritisch lezer zou misschien stellen dat we met Roberts' uiteenzetting de deugdethiek hebben gereduceerd tot een regelethiek. Op het eerste oog lijkt dit daadwerkelijk zo te zijn, omdat regels inherent aanwezig zijn binnen de deugdethiek. Toch is dit niet het geval. Als we regelethiek definiëren als een ethiek die regels bevat, dan is het wel mogelijk deugdethiek een regelethiek te noemen. Als we regelethiek definiëren als een ethische theorie die het primaat legt bij het opstellen en volgen van regels, dan is de deugdethiek geen regelethiek. De tweede definitie lijkt de meest adequate. Een regelethiek is een normatief model dat het primaat legt bij het opstellen en het volgen van regels. Binnen regelethiek spelen deugd, intentie en praktische wijsheid vaak een ondergeschikte – of zelfs helemaal geen – rol. We hebben deugdethiek dus niet gereduceerd tot een regelethiek wanneer we geïnteresseerd zijn in regels. Wanneer we deugd, intentie en praktische wijsheid als uitgangspunt nemen van de normatieve theorie en daarnaast ook een rol willen toekennen aan regels, spreken we dus nog steeds over deugdethiek.

Wat is dan de plaats van deze regels binnen de deugdethiek? Regels vervullen een impliciet constituerende rol. De deugd-regels bepalen hoe de deugd werkt. We zouden de benadering van Roberts dus 'regel gebaseerde deugdethiek' kunnen noemen: regels liggen aan de grondslag van de deugd, maar zijn niet per se expliciet aanwezig om geraadpleegd te worden. Daarnaast zorgen de regels ervoor dat de deugden relatief onveranderlijk zijn. Hiermee wordt de deugd inzichtelijk en navolgbaar. Regels komen in deugd-ethisch handelen dus niet altijd expliciet tot uiting. Dit is ook lang niet altijd nodig. Wanneer iemand deugdzaam handelt kan het overbodig zijn om een beroep te doen op regels. Iemand die zijn dankbaarheid toont omdat hij een cadeau heeft gekregen en "bedankt" zegt, hoeft niet zijn dankbaarheid kenbaar te maken door te verwijzen naar de regel-formule "toon je dankbaarheid aan de gever van het cadeau". Kortom, iemand hoeft de regel niet paraat te hebben voor deugdzaam handelen, terwijl deugdzaam handelen wel gereguleerd worden door deugd-regels.⁵⁶

Welke normatieve methode gebruiken we in een regel gebaseerde deugdethiek? In sectie 3 heb ik het onderscheid geschetst tussen aretische en deontische manieren van oordelen. Men zou kunnen denken dat de observatie "deugdzaam handelen is gereguleerd handelen" ertoe leidt dat we een deontische manier van oordelen hanteren. We hebben immers te maken met regels die we (al is het op impliciete wijze) moeten eerbiedigen. Deugd-regels volgen zou dan het 'juiste' zijn om te doen. Dit is echter niet hoe we moeten spreken over de deugden en de deugd-regels. We handelen deugdzaam omdat dit het goede is om te doen, niet omdat we regels als wetmatigheid volgen. Het paradigma van de deugdethiek biedt ons een veel breder moreel perspectief waarin de rijkheid en complexiteit van de menselijke karaktereigenschappen, intenties en passies allemaal een plaats hebben. Deze facetten vallen alleen te beschrijven in termen van het goede. Wanneer we spreken over regel gebaseerde deugdethiek hanteren we dus een aretisch model.⁵⁷

⁵⁶ Roberts, "Virtues and Rules," 330.

⁵⁷ Gryz, "On the Relationship Between the Aretic and the Deontic," 500 – 501.

5.2 De ondergeschikte rol van regels

Zoals eerder al benoemd ligt het primaat van de deugdethiek bij karakter, intentie en praktische wijsheid. De deugden brengen in samenhang met praktische wijsheid goed handelen voort. We spreken immers niet over deugdzaamheid wanneer iemand louter een regel volgt, zonder de bijpassende disposities van het karakter. Regels bestaan om het morele handelen in goede banen te leiden, regels zijn immers geen doel op zichzelf. Wanneer we regels zouden volgen puur omwille van het feit dat een regel gevolgd dient te worden, zouden regels betekenisloos worden. In de literatuur wordt het volgen van regels zonder de rationaliteit ervan te bevragen ook wel aangeduid als ‘regelfetisjisme’. Dit willen we binnen een morele methodiek evident voorkomen.⁵⁸

Wanneer we een regel volgen willen we het doel of de reden van de regel weten. We willen weten waarom de regel het juiste is of waarom de regel bijdraagt aan het goede. Dat geldt ook voor deugd-regels. Ze worden niet gevolgd louter omdat het regels zijn, maar omdat ze bepalen wat het is om deugdzaam te zijn, en logischerwijs dus ook wat goed handelen is. De deugd-regels – zoals Roberts die uiteenzette – zijn er dus omwille van de deugdzaamheid en dragen bij aan het goede. Het volgen van de regel kan daarbij alleen deugdzaam zijn wanneer de deugd-regels rationeel zijn en het individu zijn of haar mentale disposities in lijn kan brengen met deze rationaliteit.

Timothy Chappell vergelijkt deze verhouding tussen regels volgen en deugdzaam zijn met het vervaardigen van een teugel. Er zijn bepaalde regels die beschrijven en voorschrijven hoe een teugel gemaakt moet worden. Zo moet een teugel de juiste verhoudingen hebben om goed te functioneren en het paard geen pijn te doen. Daarnaast moet een teugel van bepaald materiaal gemaakt worden om duurzaam te functioneren zonder binnen afzienbare tijd kapot te gaan. Dit soort regels vervullen een belangrijke functie. Ze laten zien hoe men een goede teugel maakt.⁵⁹

Het volgen van de regel is echter niet noodzakelijk, noch het doel van het handelen van de teugelmaker. Het creëren van een goede teugel is het doel, niet het volgen van de regels. Daarnaast is het voor een goede teugelmaker vaak niet nodig om expliciet een beroep te doen op regels. Hij kent de handelingen die hij moet verrichten en weet vaak uit ervaring hoe hij moet handelen, zonder bij elke handeling een regel of procedure te consulteren. Dit werkt op dezelfde manier bij deugdzaam handelen. Deugdzame handelingen worden vaak verricht zonder dat er regels geconsulteerd worden. Dat betekent echter niet dat regels geen belangrijke didactische rol kunnen hebben. Een leerling teugelmaker zal ook gebaat bij zijn bij regels en procedures wanneer hij het ambacht aan leert. Zo kan iemand die niet weet hoe moreel te handelen gebaat zijn bij het consulteren van deugd-regels.⁶⁰

Bij deze vergelijking kunnen we als tegenwerping stellen dat het vervaardigen van een teugel niet helemaal hetzelfde is als moreel handelen. Het maken van een teugel is doorgaans een stuk makkelijker te vatten in regels dan moreel handelen. De vergelijking tussen het regels

⁵⁸ Een regel zonder een valide reden ontbreekt het aan een argumentatief fundament. Zonder dit fundament ‘zegt’ de regel niets. Chappell, “Virtues and Rules,” 76 – 79.

⁵⁹ Chappell, “Virtues and Rules,” 84.

⁶⁰ Chappell, “Virtues and Rules,” 84 – 86.

volgen van de zogenaamde *technai*⁶¹ en moraliteit zou volgens deze redenering dus niet correct zijn. Deze kritiek is gedeeltelijk terecht. Deugden zijn moeilijk in regels te vatten. Maar dat betekent niet per definitie dat het onmogelijk is. Roberts heeft laten zien dat wanneer we met een nauwkeurig oog kijken naar een deugd we vrij goed regels en algemeenheden kunnen deduceren.⁶² Wellicht is het lastig om alle regels te deduceren, maar dat zal voor het maken van teugel tot op zekere hoogte ook gelden. Alle regels willen beschrijven van elke kleine handeling die een teugelmaker onderneemt zal ook geen gemakkelijke taak zijn. Veel van de handelingen zullen onbewuste fijne kneepjes zijn die de teugelmaker niet makkelijk kan omzetten tot een formulering.

Daarnaast kunnen we zeggen dat het voor de analogie niet nodig is om *technai* en moraliteit compleet gelijk te stellen. Het is voldoende om te stellen dat *technai* en moraliteit ongeveer op gelijke manier functioneren binnen onze analogie. We kunnen erkennen dat er sterke verschillen bestaan tussen de twee. De analogie functioneert meer als verheldering van de structuur van de deugd. Zij betekent eerder 'X functioneert ongeveer zoals Y' dan 'X functioneert net als Y'.

6. De theoretische voordelen van regel gebaseerde deugdethiek

Wat ik tot dusverre met deze 'regel gebaseerde deugdethiek' duidelijk heb proberen te maken is dat regels altijd aanwezig zijn binnen de deugd-ethische theorie. De regels hebben niet als doel om kritiekloos gevolgd te worden, maar vervullen een fundamentele rol binnen de deugdethiek. Wellicht kunnen we met deze invalshoek twee klassieke punten van twist tussen regelethici en deugdethici wat afzwakken. Zo zal het debat tussen ethisch particularisme en ethisch generalisme minder op scherp staan met deze visie op deugdethiek. Daarnaast pareert een regel gebaseerde deugdethiek ook voor het grootste gedeelte de kritiek dat ze 'non-codifiable' en 'non-action guiding' zou zijn.

6.1 Een middenpositie tussen ethisch particularisme en ethisch generalisme

Een sterk argument voor regel gebaseerde deugdethiek is dat ze twee verschillende normatieve tradities – die elkaar op veel vlakken uitsloten – dicht bij elkaar brengt. Op praktisch, normatief en meta-ethisch niveau zijn particularisten en generalisten het fundamenteel oneens geweest over de mogelijkheden van regels om ethische 'hardcases' op te lossen. Zo beweren particularisten dat elke casus dermate complex en verschillend is van andere gevallen, dat regels en principes geen recht doen of nuttige inzichten kunnen leveren in concrete casuïstiek. Vooral deugdethici stonden in deze traditie. Aan de andere kant beweren morele generalisten dat principes juist hoofdonderwerp moeten zijn van de ethiek. Dit zou de enige manier zijn om een standaard procedure te ontwikkelen en enige algemene geldigheid te genereren voor morele handelingen. Het is niet raar dat deze opvatting sterk werd verdedigd door regelethici.⁶³

⁶¹ *Technai* zijn ambachten, kunsten of expertisen. *Techne* verwijst naar het vervaardigen of maken van een product of het uitvoeren van een concrete handeling.

⁶² Voor de volledige beschrijving van de deugd van de dankbaarheid door Roberts zie pagina's 334 – 338.

⁶³ Jonathan Dancy, "Moral Particularism," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 02-09-2021, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/moral-particularism/>.

Hoe zorgt de regel gebaseerde deugdethiek ervoor dat dit debat niet meer op scherp staat? Roberts heeft ons laten zien dat deugden op fundamenteel niveau onderhevig zijn aan regels. Deze deugd-regels zorgen ervoor dat er een grote mate van onveranderlijkheid bestaat over wat een deugd is en hoe deze in de praktijk werkt. Er zijn dus altijd relatief algemene regels aanwezig in de deugdethiek. Dit maakt dat een generalistische visie op ethiek haar relevantie behoudt. De deugd-regels pareren daarmee de kritiek van de particularist dat regels geen recht kunnen doen aan complexe casuïstiek. Deze enigszins algemene structuur van deugd-regels sluit niet uit dat morele casuïstiek om verschillende deugden en inzichten kan vragen. Ze stelt simpelweg dat deugden zelf wel aan regels onderhevig zijn die niet puur context afhankelijk zijn.⁶⁴

Toch maken de regels die we bestuderen niet dat we altijd a priori een antwoord hebben op de vraag 'wat moet ik doen in situatie X?'. Hierbij komt het particularistisch aspect van de praktische wijsheid kijken. Deugden doorgronden en op de hoogte zijn van morele regels betekent niet dat we deze altijd even adequaat kunnen toepassen. Een handelend individu zal aan de hand van zijn praktisch inzicht en zijn kennis van morele regels een beslissing moeten nemen. Alhoewel het consulteren van de deugd-regels verheldering kan geven in hoe we als deugdzaam persoon moeten handelen, bieden de deugd-regels geen 'one size fits all' oplossing. Deugd-regels zijn namelijk in Roberts visie geen hapklare brokken zoals een handelingsimperatief wel is.⁶⁵

Op deze wijze stellen we zowel particularisten als generalisten gedeeltelijk in het gelijk. De complexiteit van morele casuïstiek vraagt om lastige ethische beslissingsprocedures die niet geheel te vatten zijn in regels of principes. Daarnaast moeten we wel erkennen dat regels een belangrijke functie vervullen in ons morele leven. Regels reguleren immers de deugden. Zonder deze algemeenheden zouden deugden namelijk te relatief en veranderlijk zijn, en daarmee betekenisloos worden.

6.2 Non-codifiability en non-action guidingness afgezwakt

In de introductie noemde ik al kort twee argumenten die in de literatuur gebruikt worden tegen deugd-ethische theorie. Deze argumenten hebben te maken met het formuleren van regels en de mogelijkheid om personen aan te sporen tot morele handelingen. Deugdethiek zou namelijk niet in codes of regels te formuleren zijn en daardoor niet via een concrete beslissingsprocedure kunnen aantonen wat het juiste is om te doen.⁶⁶

Achter deze argumenten zijn een aantal fundamentele aannames te vinden. Zo is er onder 'strikte' regelethici een sterke overtuiging geweest dat alleen regels en principes nuttig zouden zijn voor normatieve ethiek. Een normatieve theorie moest dus regels bevatten om in alle gevallen een handelend persoon te voorzien van moreel consult voor de juiste keuze. Regelethici zijn echter niet de enige die zich schuldig maken aan het poneren van dergelijke aannames. Zo bestaat er onder sommige deugdethici het idee dat ethiek per definitie 'anti-codifiable' is; ze zou niet te vatten zijn in codes of regels. De complexiteit van morele

⁶⁴ Roberts, "Virtues and Rules," 337.

⁶⁵ Rosalind Hursthouse en Glen Pettigrove, "Virtue Ethics," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 29-09-2021, URL= <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-virtue/>

⁶⁶ Hursthouse, *On Virtue Ethics*, 32.

problemen die men tegenkomt in de werkelijkheid kunnen we volgens hen niet oplossen door ons te beroepen op regels. De conclusie volgens de deugdethicus? Regels zijn niet interessant voor de deugdethiek.⁶⁷

Deze aannames van zowel regelethici als deugdethici zijn wellicht wat misplaatst. Zoals ik in de vorige sectie heb beargumenteerd, kunnen we deugden expliciteren via deugd-regels. Daarmee ‘decoderen’ we de deugd: we proberen de algemeenheden die schuilgaan achter de deugden in talige formules te vatten. Zo wordt de deugdethiek wel degelijk (tot op grote hoogte) ‘codeerbaar’. Dat maakt dat de stelling dat deugdethiek niet te vatten zou zijn in regels een heel stuk minder aannemelijk. Daarmee pareren we het ‘anti-codifiability’ argument.

Verder zou de deugdethiek niet direct aanzetten tot handelen. Regels en principes die gangbaar zijn binnen bijvoorbeeld het Kantianisme of het utilisme zouden wel aanzetten tot handelen mede door de sterke gebiedende vorm van de regels. Alhoewel de deugd-regels minder expliciet en minder prescriptief functioneren dan bijvoorbeeld de categorische imperatief, kunnen ze wel degelijk aanzetten tot handelen. Sterker nog, we kunnen via de deugd-regels vrij concreet beschrijven welke handelingen deugdzaam zijn en welke niet. Hursthouse zegt hier het volgende over.

Each virtue generates an instruction—‘Do what is honest’, ‘Do what is charitable’; and each vice a prohibition—‘Do not act, do what is dishonest, uncharitable.’⁶⁸

Hursthouse’s beschrijving van deze instructies van deugden zijn in essentie een soort van handelingsimperatieven. Ze sporen direct aan tot actie. Roberts zou hier waarschijnlijk aan toevoegen dat aan de grondslag van deze regels de deugd-regels liggen die reguleren hoe de deugd eerlijkheid werkt. Kortom, als we deugden kunnen openbaren aan de hand van de regels die erachter schuilgaan, is het ook mogelijk om een directe instructie in de vorm van een handelingsimperatief te formuleren. Hierdoor zwakken we ook de kritiek dat deugdethiek niet direct kan aanzetten tot handelen af. Waarom de ‘non-action guiding’ kritiek wellicht niet helemaal gepareerd is zal ik in de laatste sectie behandelen.⁶⁹

7. Regel gebaseerde deugdethiek en morele opvoeding

Dat deugden instructies en regels bevatten – al is het op een impliciet niveau – biedt perspectief voor een pragmatische wending voor de deugdethiek. Ethisch-academische bevindingen zijn vooral waardevol wanneer ze kunnen bijdragen aan de toegepaste ethiek. Daarom wil ik het domein van de morele educatie binnentreden. Dit is immers het domein waarin men in reguliere zin morele regels, goede gewoontes en deugden aanleert. Roberts’ argumentatie heeft de functie van regels als (voornamelijk) descriptieve regulatoren van de deugd geopenbaard. Het is denk ik belangrijk om deze theoretische benadering te staven

⁶⁷ Michael Ridge en Sean McKeever, "Moral Particularism and Moral Generalism," in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, geraadpleegd op 20-10-2021, URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/moral-particularism-generalism/>.

⁶⁸ Hursthouse, *On Virtue Ethics*, 16.

⁶⁹ Hursthouse, *On Virtue Ethics*, 16 – 17.

door te illustreren hoe dit in de praktijk vorm kan krijgen en hoe de deugd-regels van Roberts meerwaarde kunnen hebben in morele educatie.

7.1 Deugd-regels als katalysator voor een deugdzame opvoeding

Vrijwel ieder kind krijgt tijdens de opvoeding verschillende morele regels mee. Deze regels krijgen vaak een sterk imperatieve vorm wegens de beperkte morele ontwikkeling van kinderen. Denk hierbij aan regels als “wees lief voor andere kinderen”. De functie van de regel is duidelijk. Hij moet bijdragen aan het goede handelen van het kind. Maar zorgt deze regel ook voor een bredere morele en deugdzame ontwikkeling bij het kind? Of moet het kind steeds via de handelingsimperatief weer opgedragen worden wat hij moet doen?

Laten we terugkeren naar Kristjánsson die ik al kort besprak in sectie 3.2. Een essentiële vraag binnen de deugdeethiek is hoe men uiteindelijk een deugdzaam karakter ontwikkelt. Je wordt er immers niet mee geboren. Kristjánsson is één van de denkers die zich deze vraag stelt. Volgens Kristjánsson is het ontwikkelen van een deugdzaam karakter iets wat mensen door de tijd heen leren. Eerst weten ze alleen dat iets een goede handeling is omdat ze dit via een regel opgelegd hebben gekregen (zoals “wees lief voor anderen”) of hebben nagebootst van een rolmodel. Pas na kritische reflectie en het zelf kunnen geven van redenen voor het morele handelen ontwikkelt zich een vorm van deugdzaamheid. Beschikken over de juiste redenen, praktisch inzicht en de juiste intentie zijn essentieel willen we spreken over deugdzaamheid. Wanneer de adequate redenen en motivaties ontbreken bij een individu kan er dus geen sprake zijn van deugdzaamheid.⁷⁰

Kristjánsson noemde deze ontwikkeling van deugdzaamheid de overgang van de ‘that’ naar de ‘why’ fase. Hoe de overgang precies van de eerste naar de tweede fase verloopt beantwoordt Kristjánsson helaas niet bevredigend. Het is namelijk volgens hem niet helemaal duidelijk hoe en wanneer deze overgang plaatsvindt. Daarnaast is het geen garantie dat iemand deze ontwikkeling naar deugdzaamheid überhaupt doormaakt. Er zullen veel mensen zijn die geen goede redenen hebben voor hun morele handelen. Ze handelen bijvoorbeeld uit gewoonte of traditie zonder dat ze weten waarom de handeling goed is. Deze mensen blijven volgens de analyse van Kristjánsson steken in de ‘that’ fase van morele ontwikkeling.⁷¹

Als we willen dat zoveel mogelijk mensen zichzelf kunnen ontplooiën tot deugdzaamheid is het van groot belang om een antwoord te vinden op de vraag hoe het proces van deugdeethische ontwikkeling zich voltrekt en welke zaken kunnen bijdragen aan het ontwikkelen van een goed karakter. Kristjánsson ziet hier een rol weggelegd voor pedagogen en psychologen die in de toekomst ons wellicht meer kunnen vertellen over dit proces. Hiervoor zal echter nog uitgebreid onderzoek verricht moeten worden.⁷²

Wellicht kunnen we voor dit toekomstige empirische onderzoek alvast een opzet geven. Ik zie een rol weggelegd voor deugd-regels voor de overgang van de ‘that’ naar de ‘why’ fase. De regels vertellen ons immers iets over hoe we ons moeten gedragen en hoe we ons

⁷⁰ Kristjánsson, “Habituated Reason,” 106 – 108.

⁷¹ Kristjánsson, “Habituated Reason,” 106.

⁷² Kristjánsson, “Habituated Reason,” 120.

moeten voelen om te spreken over deugdzaamheid. Deugd-regels zijn in essentie regulatoren van deugdzaam handelen en openbaren tegelijkertijd de redenen voor dit handelen. Neem bijvoorbeeld de tweede deugd-regel van de deugd dankbaarheid die Roberts illustreerde.

The gift is construed not just as something good, but as a mark of the giver's benevolence towards the recipient.⁷³

Deze deugd-regel laat de reden zien dat we alleen voor personen die vanuit welwillendheid handelen dankbaar kunnen zijn. We kunnen namelijk niet dankbaar zijn voor 1) entiteiten die geen persoon zijn 2) personen die niet welwillend zijn. Zo kunnen we bijvoorbeeld niet dankbaar zijn aan de zon wanneer de zon fel schijnt. De tevredenheid die we wellicht voelen bij een mooie zomerdag vol zon is geen onderdeel van de deugd van de dankbaarheid. Dankbaarheid treedt op wanneer we begrijpen dat wij de ontvanger zijn van een gift die op welwillende basis aan ons is gegeven door een persoon.⁷⁴

De deugd-regel vertelt ons in dit voorbeeld niet alleen hoe we ons moeten voelen, maar dwingt ons om na te denken over wat het is om dankbaar te zijn. Wanneer iemand vraagt waarom je dankbaar bent is het mogelijk om zelf uitleg te geven waarom er sprake is van dankbaarheid. Het bestuderen van deugd-regels kan sterk bijdragen aan de overgang van de 'that' naar 'why' fase wegens de rationaliteit die gepaard gaat met de deugd-regel. Iemand die deugd-regels achter dankbaarheid doorgrondt kan vervolgens uitleggen waarom hij deze dankbaarheid voelt. Het is precies de mogelijkheid tot het geven van uitleg en redenen – die geïnternaliseerd zijn door het individu – die Kristjánsson beschouwt als cruciale stap naar deugdzaamheid.⁷⁵

Een punt van kritiek op deze theorie zou kunnen zijn dat de deugd-regels niet daadwerkelijk bijdragen aan de overgang van de 'that' naar de 'why' fase. Een criticus zou kunnen stellen dat deugd-regels op dezelfde manier gevolgd kunnen worden als handelingsimperatieven. Hiermee doel ik op het louter volgen van de regel die wordt opgedragen, zonder dat er kritische reflectie plaatsvindt. Handelingsimperatieven behoeven geen reflectie om juist opgevolgd te worden zo kan zijn argumentatie luiden. Echter is de cognitieve en sociale praktijk van een deugd-regel anders dan die van een handelingsimperatief. Een deugd-regel kent een logische structuur en drukt vaak een rationeel puzzelstukje van de deugd uit. Een handelingsimperatief hoeft deze logische structuur niet te kennen: ze kan simpelweg iets opdragen zonder dat er diepere reflectie nodig is.

Het verschil tussen de twee bestaat erin dat handelingsimperatieven vaak triviale morele evidenties uitdrukken. Deugd-regels leggen complexe redenen en gebruiken rondom moreel handelen bloot. Hierdoor zorgen deugd-regels automatisch voor meer reflectie en bezinning. Deugd-regels zijn vaak niet evident. Men moet pauzeren en zich afvragen of de deugd-regels van dankbaarheid daadwerkelijk vormend zijn voor wat we onder dankbaarheid verstaan. De deugd-regels vormen eerder een argument of structuur van een

⁷³ Roberts, "Virtues and Rules," 334.

⁷⁴ Roberts, "Virtues and Rules," 335

⁷⁵ Kristjánsson, "Habituated Reason," 108.

sociaal-morele praktijk die via een intelligente manier geopenbaard moeten worden. Deze redenering maakt dat reflectie en rationaliteit noodzakelijk zijn wil een deugd-regel betekenisvol zijn. Het begrijpen van de deugd-regel draagt dus automatisch bij aan de overgang naar de 'why' fase omdat hij niet op dezelfde manier functioneert als een handelingsimperatief.

7.2 Een nieuwe analogie: morele opvoeding en taal

Het centrale idee dat ik hierboven illustreerde is dat men sneller deugden eigen zal maken door deugd-regels expliciet terug te laten komen binnen morele educatie. Dit zal ik – net als Roberts – illustreren aan de hand van een analogie. Voor het gemak gebruiken we ook de analogie met taal.

We kunnen ons voorstellen dat een student Spaans de taal snel aanleert zonder grammatica regels. We zeggen van zo'n persoon dat hij van nature aanleg heeft om talen te leren. Zoals dat gaat met alle zaken die we moeten leren zal een minder goede student meer tijd en hulp nodig hebben om Spaans te leren. Om toch zoveel mogelijk vooruitgang te boeken geven we de student hulpmiddelen in de vorm van instructies en regels. Iemand die Spaans niet makkelijk aanleert kan namelijk gebaat zijn bij het volgen van grammaticaregels om in het spreken en schrijven structuur aan te brengen. Daarnaast kan de student de grammaticaregels consulteren wanneer hij een zin wil uitspreken of op wil schrijven. De grammaticaregels dienen dus om de logica van de taal beter te begrijpen. Daarnaast vormen de regels een terugval basis wanneer de student twijfelt over het correct formuleren van de taal.

Dat een minder goede student gebaat is bij regels betekent echter niet dat de uitmuntende student niet gebaat is bij het bestuderen van grammaticaregels. Hij zal er waarschijnlijk in zijn capaciteiten om Spaans te schrijven of te spreken juist alleen maar op voorruit gaan. Het verschil tussen de twee studenten is vooral dat de getalenteerde student minder gebaat is bij de regels. Daar waar sommigen van nature zonder hulpmiddelen een taal vloeiend leren spreken, zullen anderen de grammaticaregels hard nodig hebben.

Het verschil in aanleg geldt ook voor deugd en moraliteit. Sommigen laten vanaf een relatief jonge leeftijd al een sterke neiging zien om rechtvaardig, eerlijk en moedig te zijn. Denk bijvoorbeeld aan kinderen en jongvolwassenen die schaars snoepgoed verdelen, opkomen voor zwakkeren en de waarheid spreken tegen hun ouders. Maar er zullen ook kinderen zijn die door gebrekkige ontwikkeling in geweten en moraliteit niet geneigd zijn het goede te doen. Deze minder goede 'studenten' van moraliteit kunnen denk ik gebaat zijn bij het aanleren van beter gedrag door de deugd-regels.⁷⁶

Mijn claim voor de pragmatische waarde van deugd-regels is als volgt. Wanneer de deugd-regels ons handvatten aanleveren voor moraliteit zullen de internaliserings- en

⁷⁶ Ik erken dat er – wellicht meer dan bij aanleg voor talen – bij een gebrekkige ontwikkeling in moraliteit ook verwezen kan worden naar een gebrekkige opvoeding. Hierop loopt de analogie wat uiteen. Toch kunnen deugd-regels bij een gebrek aan morele opvoeding juist het gat opvullen wat er tijdens de opvoeding is gecreëerd. Wanneer een kind gebrekkig de taal heeft geleerd (zonder dat er tekort was in aanleg) zal hij op latere leeftijd ook gebaat zijn bij het aanleren van de taal via de grammatica.

rationaliseringsprocessen beter op gang komen. Hierdoor denk ik dat de overgang van de 'that' naar de 'why' fase sneller zal optreden. Het consulteren van een deugd-regel is bij uitstek een cognitieve handeling waarbij rationaliteit een vereiste is. Daarnaast is er de factor van motivatie om te leren en te verbeteren. Wanneer grammaticaregels niet beschikbaar zijn voor een hard lerend Spaans student zal hij wellicht eerder geneigd zijn om te stoppen met het leren ervan. Mensen die geen handvatten krijgen om zich te ontwikkelen in de deugden zullen op deze wijze ook minder snel geneigd zijn zich bezig te houden met moraliteit en deugd. Deugd-regels bieden mogelijk een oplossing voor deze verloren potentie.

7.3 Een suggestie

Wat ons nu nog rest is de concrete implementatie van de deugd-regels. Zoals ik al eerder behandelde worden er over het algemeen twee sferen genoemd als het aankomt op morele opvoeding en deugdvorming. Aan de ene kant de opvoeding in de privésfeer en aan de andere kant de opleiding en sociale leven in het publieke domein. Vooral scholen en opleidingsinstituten zijn voor praktische implementatie van deugd-regels interessant wegens een tekort aan mandaat in de privésfeer. We kunnen immers niet voor ouders bepalen hoe ze hun kinderen moreel opvoeden. Wel worden er door politieke interventie constant verbeteringen doorgevoerd in het curriculum. Dit vindt plaats door de samenwerking van wetenschappelijke commissies, curriculumexperts en vakverenigingen. Mochten deze partijen overtuigd raken van de waarde van een regel gebaseerde deugdedethiek in het curriculum, dan kunnen we aan de praktijk toetsen of de besproken theorie haar vruchten afwerpt.

Wat is mijn voorstel? Gezien het algemene doel van de toegepaste ethiek om goed handelen en deugdzaamheid voort te brengen, stel ik voor om de implementatie van deugd-regels in curricula van middelbare scholen en voortgezet onderwijs onder aandacht te brengen bij bovengenoemde relevante partijen.⁷⁷ Om de relevantie van deugd-regels aan te tonen, is er eerst uitgebreid onderzoek nodig over het uiteenzetten van deugd-regels die we relevant vinden om bij morele educatie aan te leren. Ik zie dit voor me als een uitgebreid multidisciplinair onderzoek. Hierbij kunnen sociale wetenschappers, pedagogen, statistici, (deugd)ethici, opleidingskundigen, taalwetenschappers en docenten betrokken worden, om zoveel mogelijk aspecten van morele educatie bij elkaar te brengen. Het onderzoek zal moeten uitwijzen of de hypothese dat deugd-regels op dezelfde manier bijdragen aan morele ontwikkeling, zoals grammaticaregels dat doen bij het ontwikkelen van taalvaardigheden, waar is.

Roberts heeft laten zien dat met wat denkwerk al snel een heel netwerk van regels zich laat openbaren. Zo heeft hij negen deugd-regels uiteengezet, en beargumenteerd waarom ze de deugd dankbaarheid reguleren. Deugden zoals moed, rechtvaardigheid en matigheid kennen deze deugd-regels ook. Zo kunnen we nu al wat fundamentele regels van de klassieke deugden formuleren. Een regel die beschrijft wat moed is luidt bijvoorbeeld 'er is sprake van

⁷⁷ Gezien de leeftijd van basisschoolkinderen en hun cognitieve capaciteiten denk ik dat het beter is hiermee af te wachten. Maar omdat ik vrij beperkte kennis heb van pedagogiek en de ontwikkeling van cognitie laat ik dat liever aan anderen om te beantwoorden.

moed wanneer je ondanks gevoelens van angst opkomt voor anderen'. Bij de deugd rechtvaardigheid is 'je eigenbelang kan niet voorop staan bij een rechtvaardige beslissing' een elementair beginsel. Matigheid kent evident de regel 'een matig persoon scheidt bij de maaltijd nooit zijn of haar bord overdadig vol'.

Allereerst is het doel om deze grote verscheidenheid aan deugd-regels te formuleren. Daarna zal er een samenhangende en behapbare onderwijsmethode gemaakt moeten worden die gestoeld is op de deugd-regels. Deugd-ethische vorming kan op deze wijze in de toekomst een vast onderdeel worden van het curriculum op verschillende onderwijsniveaus. Waar deze manier van morele educatie het best tot haar recht komt laat ik graag over aan experts zoals pedagogen en onderwijskundigen. Alvorens het zover is zal er eerst een bredere interesse moeten ontstaan voor regel gebaseerde deugd-ethiek, zowel binnen de ethiek als in het onderwijs.

8. Kritische kanttekeningen

Voordat ik afsluit met een beknopte samenvatting en concluderende opmerkingen zal ik nog wat aandacht schenken aan een aantal kritische noten. Zo zijn er verschillende tegenargumenten en zwakke punten van de door mij beschreven regel gebaseerde deugdeethiek. De prescriptieve kracht en de complexiteit van deugd-regels laten nog wat te wensen over. Daarnaast zullen er regelethici zijn die niet helemaal overtuigd zijn van de karakterisering van regels zoals ik die uiteen heb gezet.

8.1 De prescriptieve kracht van deugd-regels versus de prescriptieve kracht van handelingsimperatieven

Roberts probeerde het tegenargument dat zijn regels voornamelijk descriptief – en niet prescriptief – functioneren te pareren door te beargumenteren dat de optelsom van beschrijvende regels automatisch iets voorschrijft aan een persoon. Dit illustreerde ik met het voorbeeld van het schrijven van een tekst; men volgt dan vaak automatisch de grammaticaregels. Het expliciet talig maken van de deugd-regels is dan ook niet alleen een beschrijving van de deugd, maar ook het voorschrijven ervan. Dit zou hetzelfde functioneren als bij grammaticaregels. De totale optelsom van alle regels beschrijven namelijk hoe de taal werkt, maar tegelijkertijd zit er een normatieve kracht in; ze schrijven je voor om de taal goed te spreken.⁷⁸

Dit lost het probleem niet helemaal op. Dat mensen vaak automatisch regels volgen omdat deugd-regels automatisch prescriptief functioneren, wil niet zeggen dat ze op dezelfde manier prescriptief zijn als handelingsimperatieven. Er is een groot verschil in hoe sterk beide voorschrijvend functioneren. Wanneer iemand er bewust voor kiest om een handelingsimperatief te negeren, zal het individu er zich minimaal bewust van moeten zijn dat hij de regel niet eerbiedigt. Of een persoon wel of geen goede reden heeft om de regel te negeren is niet per se van belang. Wat belangrijk is, dat de persoon de regel kent en ervoor kiest deze te negeren.

⁷⁸ Roberts, "Virtues and Rules," 339.

De regel negeren is ook het negeren van het dwingende en prescriptieve karakter die handelingsimperatieven bezitten. Dit karakter zorgt mede voor een grotere kans op mentale toestanden zoals schaamte, schuldbewustzijn of spijt. Kinderen die de regel “geen koekjes pakken uit de koektrommel!” negeren zijn vaak schuldbewust wanneer ze stiekem koekjes hebben gegeten. Schuldbewustzijn en schaamte kunnen ervoor zorgen dat er in de toekomst anders wordt gehandeld, omdat deze vaak door het individu als onprettig worden ervaren. De prescriptieve kracht van een handelingsimperatief is dan ook tweeledig. Ten eerste schrijft het zonder ambiguïteit een concrete handeling voor. Ten tweede zorgt het niet nakomen van de imperatief vaak voor onaangename mentale toestanden die toekomstig handelen op goede wijze kunnen reguleren.

De bovenbeschreven structuur is niet aanwezig bij deugd-regels. Wanneer iemand niet (of in mindere mate) beschikt over de deugd dankbaarheid zal hij zich niet snel schuldbewust voelen wanneer hij een deugd-regel van dankbaarheid overschrijdt. Deugd-regels hebben dus niet dezelfde prescriptieve kracht als handelingsimperatieven. Handelingsimperatieven zijn op een niet-ambivalente manier voorschrijvend en zetten direct aan tot handelen, terwijl bij deugd-regels actief denkwerk of morele ontwikkeling vereist is. Deugd-regels functioneren dus alleen prescriptief als ze daadwerkelijk worden doorgrond door het individu, terwijl handelingsimperatieven alleen al door de gebiedende vorm prescriptief functioneren.⁷⁹

8.2 De complexiteit van deugd-regels

Uit deze argumentatie volgt een tweede kritiekpunt. Het proces om te ontdekken welke regels achter de deugden schuilgaan vraagt vrij veel kennis en toewijding van iemand. Daarnaast is het de vraag of deugd-regels als zodanig niet te complex zijn voor morele educatie. De populariteit van handelingsimperatieven heeft onder andere te maken met de vaak bondige zinsstructuur, wat maakt dat ze voor vrijwel iedereen direct inzichtelijk zijn. Dat handelingsimperatieven geschikt zijn voor vroeg morele ontwikkeling kunnen we daarom ook niet miskennen.

Wel kunnen we stellen dat we deze proef van complexiteit nou eenmaal moeten trotseren, omdat niet alle zaken in het morele leven makkelijk van aard zijn. Het is echter de vraag of het realistisch is om te verwachten van mensen dat ze op dezelfde geraffineerde manier deugden en hun sociale praktijk vertalen naar regels als Roberts dat deed in *Virtues and Rules*. Het probleem is dat wanneer mensen deze regels niet kunnen expliciteren, de regels ook niet de prescriptieve functie vervullen die wel een essentiële rol kan spelen bij aanzetten tot goed handelen. Wanneer regels zichzelf niet presenteren in het hoofd van het individu, bestaan ze logischerwijs niet. Dit kunnen we gedeeltelijk oplossen door wat moreel ‘voorkauw’ werk te verrichten. Hiermee doel ik op het interdisciplinair onderzoek wat nieuwe input kan geven voor het curriculum.

⁷⁹ Deze kracht van handelingsimperatieven mogen we daarom ook niet miskennen. Ondanks dat ze niet per se bijdragen aan deugdzaam ontwikkeling, vervullen ze toch makkelijke instructies voor hen die zich weinig interesseren in morele ontwikkeling.

8.3 Generalisme versus particularisme debat

Een ander belangrijk punt waar nog even bij stil gestaan moet worden is het onderscheid generalisme versus particularisme. Om tegemoet te komen aan een generalistische visie heb ik de relatieve onveranderlijkheid van de deugd-regels aangewend. Toch werkt de relatieve onveranderlijkheid van deugd-regels niet voor 'strengere' generalisten. Ze moeten namelijk bereid zijn om absolute universele geldigheid van regels op te geven. Echter is dit precies waar veel ethisch generalisten vaak naar streven aangezien het de best mogelijke uitkomst is voor een morele regel.

Zoals we al zagen zorgen de regels voor relatieve onveranderlijkheid, maar dus niet in absolute zin. De inhoud en de gebruiken rondom deugden kunnen over tijd heen veranderen. Daarnaast hebben we altijd te maken met verschillende morele systemen en culturen die ervoor zorgen dat een gefixeerde definitie niet te vinden is. De gebruiken en eigenschappen van een moedig man uit het oude Perzië zijn onmiskenbaar anders dan wat we nu onder een moedig man verstaan (ondanks dat er waarschijnlijk ook veel overlap in bestaat). Deugd-regels kunnen dus per cultuur of moreel systeem verschillen. Wanneer een generalist ervan overtuigd is dat een regel universele geldigheid moet hebben, kunnen we niet voldoen aan deze wens. De vraag is echter of het realistisch is om morele standaarden te formuleren die niet onderhevig zijn aan tijdgeest en culturele verschillen. Roberts is er van overtuigd dat het vinden van dergelijke regels een opgave is die we niet kunnen vervullen. Hiervoor zouden we namelijk een objectieve definitie van de menselijke natuur, een onomstreden theorie van morele psychologie en een cultuur-overstijgende consensus over morele axioma's nodig hebben. Het zijn precies deze zaken waar binnen de ethiek altijd strijd over zal zijn.⁸⁰

9. Conclusie

Aan de hand van Anscombe's kritiek op de moderne ethiek en het onderscheid tussen deontische en aretische oordelen, heb ik getracht te laten zien dat er binnen het normatieve discours een wrijving bestaat tussen regels en deugd. Anscombe's concludeerde dat we wanneer we betekenisvol over ethiek willen spreken, noties moeten onderzoeken die belangrijk zijn voor de deugdethiek. Hiertoe rekende ze intentioneel handelen, morele psychologie en praktische wijsheid.

Via Roberts heb ik een poging gedaan aannemelijk te maken dat niet alleen deze deugd-ethische noties, maar ook regels een belangrijke rol vervullen binnen de deugdethiek. De misvatting dat regels niet passen binnen een deugd-ethische theorie heeft grotendeels te maken met het vooroordeel dat regels altijd de vorm van een handelingsimperatief moeten hebben. Daarnaast functioneren regels binnen de deugdethiek anders dan handelingsimperatieven. Primair vervullen regels een regulatieve en descriptieve rol. De zogenaamde deugd-regels zorgen voor relatieve onveranderlijkheid en kunnen – indien ze tot formulering worden gebracht – geconsulteerd worden.

⁸⁰ Roberts, "Virtues and Rules," 340.

Naast deze observatie lijkt een regel gebaseerde deugdethiek het debat tussen ethisch particularisten en generalisten wat af te zwakken. Via de deugd-regels doen we recht aan relatieve onveranderlijkheid van deugden, naast de noodzaak voor praktische wijsheid in complexe morele casuïstiek. Ook kunnen we via regels directe instructies formuleren waarmee we zowel het 'non-action guidingness' als 'non-codifiability' argument afwenden. Hiermee behouden we primair een aretaïsch model met een opening voor regels die voor betere handelingsvoorschrijving moeten zorgen.

In pragmatisch perspectief zie ik een belangrijke rol weggelegd voor deugd-regels. Deugd-regels kunnen bijdragen aan morele ontwikkeling omdat ze op rationele wijze de structuur van de deugd openbaren en daarmee aan kunnen zetten tot goed handelen. Aan de hand van een taal analogie heb ik betoogd dat vooral mensen die zich weinig bezighouden met morele ontwikkeling gebaat kunnen zijn met deugd-regels als handvatten voor goede karakterontwikkeling. De deugd-regels kunnen dan actief bijdragen aan de overgang van de 'that' naar de 'why' fase. Deze laatste fase is essentieel wanneer we over deugdzaamheid willen spreken.

Tot slot heb ik een aantal kritische kanttekeningen behandeld. Zo zijn deugddregels vrij complex ten opzichte van handelingsimperatieven. Toch zijn deugd-regels belangrijk voor het doorgronden van deugdzaamheid. Omdat deugdzaamheid het doel is moeten we deze complexiteit accepteren. Verder zal deze regel gebaseerde deugdethiek helaas niet snel de strenge ethisch generalisten overtuigen. Zij zijn immers op zoek naar universele principes die tijd en cultuur overstijgen. Deugd-regels bezitten deze eigenschappen niet. Daarnaast zullen deugd-regels niet dezelfde prescriptieve kracht bezitten als handelingsimperatieven. Deze punten van kritiek leiden niet tot een negatief oordeel over de potentie van deugd-regels. Elke theorie kent immers tegenargumenten en kritische kanttekeningen. Een regel gebaseerde deugdethiek brengt veel praktische en theoretische aspecten van ethiek bij elkaar welke eerder vaak als incompatibel werden beschouwd. Deze kracht van regel gebaseerde deugdethiek weegt vele malen zwaarder dan haar tekortkomingen.

10. Bibliografie

- Anscombe, Elizabeth. "Modern Moral Philosophy." In *Philosophy* 33 (1958): 1-19.
- Aristoteles, W. D. Ross, Lesley Brown, red. *The Nicomachean Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Chappell, Timothy. "Virtue Ethics in the Twentieth Century." In *The Cambridge Companion to Virtue Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Chappell, Timothy. "Virtues and Rules." in *The Handbook of Virtue Ethics*. Oxfordshire: Routledge University Press, 2013.
- Dancy, Jonathan, "Moral Particularism." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Geraadpleegd op 20-10-2021
URL=<https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/moral-particularism/>
- Frankena, William. *Ethics*. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1972.
- Gryz, Jarek. "On the Relationship Between the Aretaic and the Deontic," in *Ethical Theory and Moral Practice* 14 (2011): 493 – 501.
- Hursthouse, Rosalind and Glen Pettigrove. "Virtue Ethics." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Geraadpleegd op 22-07-2021
URL=<https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-virtue/>
- Hursthouse, Rosalind. *On Virtue Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Kristjánsson, Kristján. "Habituated Reason: Aristotle and the 'Paradox of Moral Education'." in *Theory and Research in Education* 4 (2006): 101 – 122.
- Richardson, Henry. "Moral Reasoning." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Geraadpleegd op 16-06-2021
URL=<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/reasoning-moral/>
- Ridge, Michael and McKeever, Sean. "Moral Particularism and Moral Generalism." in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Geraadpleegd op 20-10-2021
URL=<https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/moral-particularism-generalism/>
- Roberts, Robert. "Virtues and Rules." in *Philosophy and Phenomenological Research* 51 (1991): 325 -343.
- Swanson, Judith. *The Public and the Private in Aristotle's Political Philosophy*. Ithaca: Cornell University Press, 1992.